

tivanje dosadašnjih interpretacija uloge žene ne samo u historiji umjetnosti nego i u ostalim aspektima života, na čemu joj možemo samo čestitati ■

Hana Younis

Carl Bethke, *Deutsche und ungarische Minderheiten in Kroatien und der Vojvodina 1918-1941 (Identitätsentwürfe und ethnopolitische Mobilisierung)*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2009, 718 str.

It takes at least two somethings to create difference...

Gregory Bateson

Zamišljanje nacije, percipiranje određene etničke skupine, bilo da istoj pripadamo ili smo izvan nje, nemoguće je bez shvatanja važnosti i pozicije pojma „drugosti“. Drugo i drugačije je imalo izuzetnu ulogu u određivanju identiteta različitih društvenih grupa u evropskoj povijesti, posebno od početka 19. stoljeća. U toku formiranja i razvoja nacionalnih ideologija i pokreta bilo je bitno moći definirati onoga „drugoga“ da bi se odredio, ojačao i učvrstio vlastiti identitet.

U naučnim krugovima koji se bave problemom nacionalne i etničke pripadnosti, njihovim identitetom i sl. etablirao se stav da je pojmove nacije, etničke skupine i etničnosti gotovo nemoguće definirati, jer su oni dijelom procesa koji još uvijek traje, utječe, ali je i pod utjecajem svakodnevne stvarnosti, te se često povezuje i sa drugim društvenim pojavama. Prema Eriksenu, pojam *ethnos* je izveden iz grčke riječi *ethnikos* i izvorno označava paganina. Isti pojam se u Engleskoj u 19. stoljeću odnosio na rasne karakteristike. U današnjem jeziku ima još i značenje manjine. Drugi problem predstavlja korelacija pojmova nacija, narod i rasa sa pojmom etnosa. Zapadnoevropski tzv. državni nacionalizmi izjednačili su pojam nacije i države, dok je etnos u tom smislu ostao nebitan. U istočnoj i jugoistočnoj Evropi, gdje se razvijao model jezičkog nacionalizma, etnos je postao presudan za formiranje nacionalnih država. Radikalni pristup ideji o formiranju nacije podrazumijeva i nacionalnu čistoću, što postaje pogubno za manjine unutar te nacije. Ta činjenica dodatno komplicira istraživanje položaja i razvitka određene manjine unutar neke nacionalne

---

države, ali zadatak ipak nije neizvodiv. Dokaz tome je studija Carla Bethkea *Deutsche und ungarische Minderheiten in Kroatien und der Vojvodina 1918-1941 (Identitätswürfe und ethnopolitische Mobilisierung)*, koju je izdala ugledna Izdavačka kuća "Harrassowiz Verlag".

Studija ima 718 stranica. Izvornu podlogu za njen nastanak dali su dokumenti arhiva u Berlinu, Bonnu, Tübingenu, Zagrebu, Novom Sadu, Beogradu, Osijeku, Budimpešti, Washingtonu i Bückeburgu, 53 publikovane zbirke akata i dokumenata, dnevnici i memoari, novine i časopisi, statistike i karte, publicistika iz međuratnog perioda, kao i romani i antologije. Pri izradi studije korišteno je i preko 900 bibliografskih jedinica. Knjiga je podijeljena u osam dijelova, a vrijedna nadopuna tekstu su tabele i grafikoni.

Uvodni dio predstavlja svojevrsan dijalog autora sa dostignućima vezanim za pitanje Nijemaca u jugoistočnoj Evropi, na polju historijske, ali i drugih znanosti. On ističe da bavljenje tzv. *Volksdeutschen* (riječ potječe iz nacionalsocijalističke terminologije) još uvijek nailazi na zapreke u njemačkoj javnosti. Nakon 1918. godine pitanje Nijemaca "s one strane granice", posebice u poljskoj i sudetskoj oblasti, dobilo je važno mjesto u njemačkom nacionalizmu. Diskriminacija tamošnjih njemačkih manjina, te poniženje koje je Njemačka pretrpjela nakon Prvog svjetskog rata poslužili su kao osnovica za emocionalno i političko mobiliziranje ovih manjina. Autor govori i o teorijskim postavkama rada. Za njega su etnički identiteti diskursivni konstrukti povezani sa naracijama i kulturnim simbolima. Identitet može biti ili pripisan ili opcioni model, a za autora je ovo potonje. Veliki izazov za autora je svako pitanje determiniranja interesa koji su povezivali pojedince ili grupe sa različitim varijantama identiteta i kako su oni iste artikulirali. Odgovor pronalazi u pojmu „politička mobilizacija“, pri čijem se definiranju priklanja stavu Milton J. Esmana: „Mobilizacija je proces u kojem jedna etnička zajednica postaje politizirana u ime svojih kolektivnih interesa i aspiracija.“ Uz to je, naravno, bitno istaći da su se identiteti njemačkih manjina u Vojvodini i Hrvatskoj formirali nasuprot drugih, u ovom slučaju mađarskih i hrvatskih identiteta. Bethke zasebno posmatra koncept njemačke manjine u Kraljevini SHS, odnosno Jugoslaviji, i koncept ugarske manjine u istoj državi u jednakom vremenskom periodu, pri čemu teži istaći razlike i sličnosti ova dva koncepta.

U drugom dijelu se možda previše pažnje posvetilo opisu geografskih, topografskih i komunikacijskih karakteristika Vojvodine i istočne Hrvatske sa mnoštvom podataka, koji na momente opterećuju tekst. Međutim, autor u nastavku daje iscrpan i za temu vrlo važan opis ekonomsko-socijalnih prilika u ovim oblastima, želeći ukazati na sredinu u kojoj je živjela mađarska i njemačka manjina. Vojvodina je bila etnički dosta heterogena, zahvaćena procesom industrijalizacije (predstavnicima tzv. male industrije i feudalni kapitalisti su akumulirali značajan kapital), razvitka gra-

dova, ali i sela. Primjetno je bilo socijalno raslojavanje. Slavonija bila je nešto manje etnički heterogena. Polarizacija između socijalnih slojeva bila je manje izražena. Građanstvo njemačkog porijekla Osijeka, Zagreba i drugih gradova bilo je integrirano u nacionalni pokret predvođen od strane građanske inteligencije.

Rahmenbedingungen: Ressourcen und oppotunities structures dio je koji nas uvodi u vrlo interesantnu priču o Slavoniji i Vojvodini i njihovoj različitoj sudbini nakon 1918. godine, sa posebnim osvrtom na stanje njemačke i mađarske manjine zahvaćene beznađem poslijeratnog perioda i zarobljene u neizvjesnost trenutnog političkog momenta. Hrvatska-Slavonija je u novu državnu tvorevinu - Kraljevinu SHS ušla na temelju parlamentarne odluke, dok je Vojvodina bila okupirana, kao teritorij koji se smatrao neprijateljskim. Formalno su Bačka, Baranja i Banat priključeni Kraljevini SHS putem Mirovnog ugovora sklopljenog u Trianonu (4. VI 1920). Srpsko-mađarska konfrontacija je u ovoj regiji bila jaka, dok su "Švabe" ostali pasivni. U Vojvodini je njemačka manjina bila u povoljnijem socioekonomskom položaju. Stranke koje su djelovale u međuratnom periodu su samo djelomično imali razrađen program vezan za nacionalne manjine. Njemačka i mađarska manjina morale su se boriti sa neriješenim pitanjima njihova državljanstva, jezika u nastavi, rješavanja agrarnog pitanja i oduzimanja zemlje. Znamo da današnje države prema imigrantima imaju politiku koja se može okarakterizirati kao: a) potpuno isključenje, b) diferencijalno isključenje, c) asimilacija i d) pluralizam. Prema autorovoj analizi politike Kraljevine SHS prema manjinama, ista se ne bi mogla uklopiti u ova četiri ponuđena modela, jer je bila nekoherentna - izrazito antimadžarska, od čega je njemačka manjina mogla profitirati. Dakle, nije postojao jedinstven pristup svim manjinama.

Autor nastavlja studiju rekonstruiranjem društvenog aktivizma spomenutih manjina. Pri tome se uočava velika razlika između njemačke i mađarske skupine. Za prve je bio izuzetno značajan Švapsko-njemački kulturni savez, koji je ostvario izuzetan uspjeh zahvaljujući činjenici da se svojim kulturnim aktivnostima povezao u mrežu sa dnevnim listovima, političkim strankama i zadružnim savezima. To nije bio slučaj sa Mađarima. Sa druge strane, zvanični organi vlasti nisu imali ništa protiv ovog kulturnog saveza, jer je isti radio na utvrđivanju njemačkog identiteta kod Nijemaca u Vojvodini, koji su prije 1918. bili promadžarski orijentirani. U Hrvatskoj se osjećao nešto drugačiji kurs u politici prema manjinama i uglavnom se težilo njihovoj asimilaciji i to putem Katoličke crkve.

Kada je u pitanju period 30-ih godina 20. stoljeća, Bethke daje vrlo zanimljivu analizu procesa nacifikacije, koji je zahvatio, prije svega, njemačku manjinu. Ovaj proces je bio tim više očekivan jer su organizacije sa njemačkim predznakom bile ovisne o finansijskoj potpori koja je dolazila iz Njemačke. Unutar njemačke manjine dolazi do rascjepa na "stare" i "nove", koji su podjednako bili okrenuti saradnji sa "majkom domovinom", ali su ovi drugi bili više militantni i antigrđanski nastroje-

ni. Podjela na stare i nove desila se i unutar mađarske manjine, što su mađarski diplomati korstili kao strategiju “*zwei Eisen im Feuer*.” Autor je ostao poprilično oprezan u ocjeni pitanja da li je 30-ih godina među Nijemcima u Jugoslaviji postojao otpor protiv širenja nacionalsocijalističke ideologije. Potvrđan odgovor pokušao je potražiti u činjenici da je njemačka manjina u Hrvatskoj ranije bila djelomično asimilirana u hrvatski nacionalni korpus putem crkve i stranačke propagande HSS. No, kako i sam autor zaključuje, upliv “hrvatskog” u identitet njemačke manjine nije ujedno značio i njenu antifašističku orijentaciju. Nije se moglo ni utvrditi koliko je jaka bila identifikacija ranijih HSS-glasača sa ustašama ili komunistima.

Posljednje su dvije godine, od 1939. do 1941, kako Bethke navodi, prijelomne u historiji Švapsko-njemačkog kulturnog saveza. Nove snage su preuzele vodeću ulogu 1939. godine unutar ovog Saveza. Zapravo se više nije moglo govoriti o Savezu (*Verein*), nego o organizaciji “*volks*” grupa, koje je novo rukovodstvo usmjerilo putem nacionalsocijalizma. Istaknuta je posebno 1940. godina kada je bilo uzeto u razmatranje iseljavanje njemačke manjine iz Jugoslavije, te kada je mađarska manjina konačno dočekala “*mig*” iz Beograda da može osnovati vlastiti kulturni savez, dva-deset godina nakon što je osnovan njemački.

Na kraju, možemo zaključiti da je istraživanje koje nam je ovom knjigom predstavio Carl Bethke bilo i više nego ambiciozno. Iako zadata vremenska odrednica rada podrazumijeva kratak vremenski period, težina istraživanja počiva na činjenici da se autor odlučio rekonstruirati identitete i načine političke mobilizacije kod dvije različite etničke manjine na prostorima koji su imali specifičan i, opet je važno naglasiti, različit politički, društveni i ekonomski razvoj, iako su bili dijelom iste državne teritorije. U tome je autor i uspio. Jedina zamjerka je obimnost djela, koje je u nekim segmentima moglo biti značajno reducirano. Ova studija je izuzetna iz više razloga: korištenje široke izvorne podloge, komparativni metodološki pristup, autora doraslost teorijskim postavkama vezanim za pitanje nacije, etnije, identiteta i sl., te uspješno revidiranje određenih stavova prisutnih u historografijama njemačke i jugoslavenske provenijencije ■

Amila Kasumović